

УДК 82:930.85 «18»

СВІТОВІ ДУХОВНІ ПОШУКИ ВІД АНТИЧНОСТІ ДО ЕПОХИ РОМАНТИЗМУ

Світлана Бронських,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
f.languages@bsmu.edu.ua

Key words: *modern literature, legendary-mythological material, reconstruction of the past, social progress.*

**Brons'kykh S.V. WORLD SPIRITUAL SEARCH
FROM ANTIQUITY TO THE AGE OF RO-
MANTICISM.**

The article focuses on the analysis of modern literature appeal to the legendary - mythological material, which is believed to be a tentative to the formal reconstruction of the past. The object of the article consist in finding new attempts to live out the past, to comprehend it in a qualitatively new spiritual context, find new links between different eras, and to model variable ethical potential of social progress.

Світ, в якому ми живемо, густо населений традиціями, які знаходяться у непереривній взаємодії одна з одною та з повсякденністю, яка в тій чи іншій мірі організовує наше життя або принаймні істотно на нього впливає. Одні традиції ми шануємо та оберігаємо, другі намагаємося трансформувати враховуючи потреби нашої дійсності, треті відхиляємо, вважаючи їх непотрібними³. Звертання сучасних літературознавців до легендарно-міфологічного матеріалу та спроби формальної реконструкції минулого обумовлюють **актуальність** роботи.

На ранніх етапах розвитку людства в міфах, легендах і переказах був зафіксований багатоманітний індивідуальний і колективний досвід, ті вищі досягнення людського розуму, які не тільки витримали перевірку часом, але й продовжують залишатися актуальними зараз¹.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міф – це форма суспільної свідомості, яка переосмислюється, адаптується у нових структурах, тому помилковою є з методологічного погляду усталена думка про те, що міф – це вигадка, фант, вимисел, фікція тощо². Спроби заново пережити минуле, знайти духовні та споріднені зв'язки між різними генетичними групами порівнюючи традиційний матеріал із сучасним становлять **мету** статі.

Тим не менш, поняття міфу завжди трактувалося по-різному. Міф супроводжував

людину з давнини і своєю синкретичністю сприяв цілісному сприйманню людиною світу, по-своєму пояснював його.

Теорія культури і соціології оцінює міф як ключовий, не зважаючи на те, що неоміфологія не ототожнюється з класичним міфологічним явищем, хоча і зберігає певні його характеристики. Згідно поставленої мети формулюються наступні **завдання**: 1) проаналізувати традиційний матеріал минулих епох; 2) порівняти його із сучасним матеріалом; 3) знайти генетично споріднені групи та зв'язки між їх культурним статком.

Міф – універсальний культурний феномен, значення якого виходить поза конкретні часові виміри, тому його доцільно розглянути з витоків появи до сьогодення. Тобто звернутись до глибин використовуючи „формулу” „ритуал – міф – епос – література”, таким чином заглянути у „душу” еволюції людства та поступово підняти по сходах тисячоліть, дійшовши до неоміфологічних теорій та нового бачення традиційного матеріалу. У такий спосіб перед нами постане модель літературного процесу, яка поетапно розвивається в діапазоні „міфологічний – реалістичний – неоміфологічний”.

Виникнення міфологічних уявлень відноситься до дуже ранніх ступенів розвитку людства. Залежність людини цього часу від незрозумілих для неї природних та суспільних сил, її безсилля перед ними знаходили

своє вираження у фантастичних, міфологічних уявленнях про природу та про способи впливу на неї. Міфи є у самих відсталих народів: вони у більшості випадків являють собою розповіді про виникнення тих чи інших предметів, природних явищ звичаїв, наявність яких котрих грає важливу роль у житті суспільства⁵.

Міф як перша історична форма знань простежується вже в епоху неоліту. Зачатки міфу в цю епоху характеризуються злитністю логічної сфери з емоційно-вольовою. Міф – це спосіб світосприйняття для первісного суспільства. Первісна людина не розділяє об'єкт та суб'єкт пізнання, річ та слово, предмет та знак, походження речі та її сутність. Первісний рівень потребує розвитку класифікації та схематизації природного та соціального світів. Тотемізм є наслідком цієї потреби. Саме тотемізм „розгерметизував” уявлення про надприродний зв'язок між людьми та тваринами, рослинами та предметами, між похоронними та релігійними обрядами та культурною диференціацією. Отже в наслідок цієї архаїчної свідомості виник міф, який став способом узагальнення та систематизації знань молодого людства. Людина робить аналогі із всім оточуючим світом та із самим собою, таким чином переносячи на оточуючу дійсність власні риси. В свідомості людини світ постає як живий організм.

Міф – це творіння, в якому у вигляді конкретно-чуттєвих персоніфікації і одухотворених істот постає узагальнено відображена первісною свідомістю дійсність. Міфи виникають як результат колективних творчих зусиль загальнонародної фантазії. Він містить у собі загальний об'єм людських знань про світ. Хоча міф буквально означає розповідь, міф не є жанровою формою словесного мистецтва, бо його синкретична свідомість містить не лише слово але й дію (обряд, ритуал), що завжди супроводжується танцем, піснею, музикою тощо. Така форма побутування міфу вимагає визначення його як певного комплексу уявлень, у термінах і категоріях якого сприймається і описується модель космосу².

Ранні міфи короткі та примітивні. Первісна міфологія взяла напрямок розвитку шляхом ускладнення сюжетів та поступової заміни образів тварин на людей. Тотемні предки, їх подорожі зазвичай були центрами міфологічних сюжетів. Обрядові танці при цьому передавали відношення людей до оточуючого світу, до життя та смерті, вони ніби долучались до творення світу стаючи

співучасниками утворення космосу. Питання утворення космосу для первісної людини було питанням життєдіяльності всього роду. Хаос – це небуття, яке для первісної людини це жах наповнений таємницями. Таємниця – велика сила, розкриття її перед „іншими”, „чужинцями” означало знищення цілого роду. Подолання таємниці передбачало цілу низку ритуальних дій: ізоляцію від колективу, нагнітання відчуття страху, позбавлення сну, виснаження плоті. Люди, котрі подолали все це вважалися осіяними таємницею.

Хоча долітературний етап становлення та функціонування фольклорно-міфологічних сюжетів та образів досить складний для вивчення з-за відсутності зафіксованих форм. Методи реконструкції первинних архетипних моделей, які отримали широке розповсюдження в західній компаративістиці, далеко не завжди дозволяють досягнення об'єктивних наукових результатів. На ранніх етапах розвитку людства в міфах, легендах та переказів був збережений різноманітний індивідуальний та колективний досвід, ті вищі досягнення людського розуму, які не тільки витримали перевірку часом, але й залишаються актуальними і на часі³.

Із зміною матріархату на патріархат у епоху неоліту, змінюється людська свідомість а разом з цим і міфотворчість. Якщо ядро міфотворчості в епоху матріархату складала жіночі образи: Богиня Птах, Богиня родючості т. і., то на зміну цьому приходять патріархальний устрій із чіткою ієрархією (мешканці Олімпу та Зевс на чолі). Жіночі божества одержують другорядні ролі: покровителька шлюбу і сім'ї (Гера), покровителька чесної війни (Афіна), крім того, боги „олюднюються” але в них все ж присутні елементи тваринного, з'являються змішані образи: Медуза Горгона, сирени.

Як одна з найважливіших форм ідеологічної творчості раннього суспільства, міфологія є тим підґрунтям, на якому з часом виникнуть науки та мистецтво. Ці форми ідеології ще не диференційовані, вони зливаються в міфі, який являє собою фантастичним осмисленням природи в суспільних відношеннях і разом з тим несвідому художню обробку в народній фантазії, несвідомою саме у тому відношенні, що художній момент ще не виділено та усвідомлено. По мірі того як з успіхами пізнавальної діяльності міф втрачає своє „священне” значення, вивільняються заключні в ньому елементи наукової мислі та художньої творчості. Міфологія стає надбанням мистецтва, входить у фонд мовних метафор (геркулесові стовпи,

прокрустове ложе, сизифова праця, муки Тантала, яблуко розбрату)⁵.

В епоху античності міф набув алегорично-символічного тлумачення. Свій внесок у теорію міфу зробили Аристотель, Платон, Геродот. Найвпливовішою серед античних міфопояснювальних шкіл вважають евгемеричну, яка стверджувала божественну сублімацію реальних героїв; стоїки вбачали у божествах уособлення їхніх же функцій, а неоплатоніки прирівнювали міфи до логічних категорій.

Подальше оспівування людини, її вчинків та місця у світі призводить до появи в міфах людей.

XI – IX ст. – це, так би мовити, Гомерівський період, оскільки „Іліада” та „Одіссея” є головними джерелами про дану епоху.

Грецька література – найстародавніша з літератур Європи, та єдина з літератур, яка знайшла свій розвиток самостійно, не опираючись на досвід інших літератур. За своїм багатством та різноманіттям, за своїм художнім значенням грецька література випередила літературу Стародавнього Сходу.

Римська література почала розвиватися набагато пізніше грецької. Вона спадково пов'язана з грецькою літературою, але разом з цим, вона ставила перед собою і нові завдання, які виникли на пізніших етапах розвитку античного суспільства. Антична література, разом з античним образотворчим мистецтвом, „пережила століття”. Такі пам'ятки античної літератури як гомерівські поеми, грецька драма, твори найбільш відомих римських поетів дотепер сприймаються читачами як естетично значимі художні твори, а не тільки як документи далекого, назавжди зниклого, минулого⁵.

Можна стверджувати що в цю епоху міф стає „вже не міфом” але ще й не „раціональним пізнанням”, лише поезія пояснює світ, але не в змозі пояснити міф. Найчіткіші риси античної літератури періоду розквіту є прославлення доблесті та непохитності людини у боротьбі, любові до вітчизни та людяності, віра у сили людини та в її здібність до всебічного розвитку.

Зовсім нечітким є ідеалістичне тлумачення міфології, що засноване на уявленні, ніби первісна свідомість не відображає об'єктивну реальність. Між тим первісне суспільство створює не тільки фантастичні міфи, але й раціональні знаряддя, які неможливо створити без логічного мислення навіть у самих його елементарних формах.

Центральним мотивом в архаїчній моральній культурі є мотив тлінності людсь-

кого буття. Боги ревниві до щастя людини, звідси боязнь людини проявити своє щастя. Разом з тим гомерівські герої дозволяють собі не підкорюватися волі богів, тобто прослідковується злам еволюції ціннісного аспекту свідомості. В цю епоху міф отримує риси епосу.

В епоху древньогрецької класики митці розділилися на послідовників та опонентів Гомера. Міф як алегорія знайшов свої витoki у працях прихильників Гомера. Міфологія стає способом узагальнення буття, а будь-яке узагальнення передбачає зміщення безлічі явищ єдиним символом, який містить у собі смисловий компонент. Таки смисл несе в собі таємницю, яку потрібно розгадати. В цьому сенсі поетика міфу знищується.

Зміна моральних норм того дня призводить до появи критиків гомерівської творчості. Міф трактують як нісенітницю, тим не менш основи буття все ще міфологізовані. Світосприйняття все ще пронизане міфологічно-містичними пережитками.

Такі великі філософи античності як Сократ, Платон, Аристотель ті ін. вважають міф поезією, яка далека від логічного мислення, як прояв слабоумства, як брехня, в якій є доля правди і в кінці кінців як продукт першого наївного здивування людини перед незвичайними сторонами дійсності.

VII-VI ст. – епоха соціально-політичної боротьби, в процесі якої в Греції сформувалось античне суспільство та держава. Застарілі родові зв'язки руйнувалися із зростанням полюсів, розвитком торгівлі та ремесла, грошовими відносинами та зростаючим класовим протиріччям.

Критика традиційної релігійно-міфологічної системи дала життя новому ідеалу „мудрості”. Чим більшим було розповсюдження політики рабовласницького класу, тим радикальніші були форми цієї критики. Безглуздими стають олюднені боги олімпійської релігії, виникають ідеї у упорядкування уявлень про природу та космос. Таким чином створювалась грецька наука та філософія.

Література античного суспільства дуже рідко – і вже в епоху свого занепаду – була відчуженою від життя. Як грецька, так і римська літератури надають чисельні приклади одночасно відповідати на запити того дня та створювати твори, які наділені якістю зберігати свіжість на протязі віків. Нові проблеми, які виникали у процесі розвитку античного суспільства змушують нас переробляти та переосмислити цей матеріал надаючи

йому нового змісту але ніяк не нової міфотрансформації⁵.

Філософські школи стоїків, епікурейців та скептиків створили свою концепцію міфотворчості. Міфологія стає духовним, живим організмом у складі космосу, завдання якого, через образи богів, через сюжети, легенди виражали структурну диференціацію космічного організму.

Антична література розробила велику різноманітність художніх форм та стилістичних засобів. В грецькій та римській літературах вже існували майже всі жанри літератури Нового часу. Більшість цих форм зберегла свої античні назви до нині: епічна поема та ідилія, трагедія та комедія, ода, елегія, сатира та епіграма, ораторське мовлення, діалог та літературний лист⁶.

Античність у розвитку відношення до міфу накопичила тільки первинний досвід. Філософія, яка знаходилась у межах міфу, навчилася трактувати його не як тогоденну дійсність, а як продукт свідомості, який може містити як фантазію, так і як відображення реального та історичного. Філософія навчилася розчленовувати міф на окремі елементи (сюжети, образи, мотиви), логічно їх аналізувати конструювати похідні від міфу художні образи (літературні, філософські т.д.) системи.

Починаючи з I ст. н.е. елліністично-римська культура разом з римською імперією нестримно занепадала. Одна цивілізація сходила з арени, а на її місце виходили інші. На зміну політеїстичної релігії приходить монотеїстична. В цих умовах відбуваються значні зміни у світогляді цілого людства.

Для середньовічного мистецтва характерним є ставлення до міфів як до продукту язичництва та варварства. Християнство займає домінуючі позиції, тому негативне ставлення до міфів позначилося й на мистецтві в цілому. Разом з тим міф, перестаючи бути елементом віри, входить в світську поезію на правах словесно-орнаментального елементу⁷.

Тим не менш чітко простежується вплив так би мовити „язичницької античності” на творчість Середньовіччя та на творчість нової Європи. Цей вплив прослідковується навіть в церковній літературі, середніх віків та у візантійській, західно-європейській літературах які, в значній мірі виростили із пізніх форм грецької та римської літератур.

У середньовічній свідомості домінувало цілісно-емоційне відношення до світу В цей час існує потужний пласт міфологічної свідомості. Він включає в собі образи та сюжети іудейської, античної, елліністично-римської

міфології, міфологічні традиції східних народів та інших культур. Народна свідомість пронизана задушливою атмосферою вірувань у домовиків, лісовиків, бісів тощо.

У XII столітті інквізиція розпочинає масові страти та гоніння опираючись на свої псевдо доктрини згідно якої ересь – це не просто гріх, а злочин, який карається смертю. Ересь ототожнюється із чаклунством та із зв'язком із дияволом. Створюється культ диявола, при чому віра у нього стає сильнішою, ніж у Бога. Демонологія розвивається швидкими темпами не зважаючи на те, що представники інтелігенції намагаючись відвернути народні маси, нажахані уявним містицизмом та негараздами (в яких вони звинувачували людей пов'язаних із дияволом), формували критичне відношення до демонології.

У добу Відродження орієнтація на секуляризацію і дехристиянізацію культури спричинила різке збільшення фольклорних елементів у літературній творчості. В „Боже-ственній комедії” Данте сполучає в єдине художнє ціле християнські та античні міфи з міфологічним матеріалом особистої долі. Зоря Ренесансу породила безліч забобонів та дивних поєднань розуму та містики, логосу та міфу⁸.

Ренесанська реабілітація античної міфології повернулася до ідеї раціонально-філософського світобачення. Звичайно разом з фактом вичерпання міфологічних сюжетів та приходом іншого часу – часу розуму, радикально змінюється ставлення до міфу.

Епоха Відродження, яка змінила богословське та аскетичне світобачення Середньовіччя на гуманістичне, розкрила прагнення нової епохи до всебічного розвитку та становлення людини як особистості. Внаслідок цього, гуманістична течія, яка зародилася у Італії у XIV столітті одержала загальноєвропейські масштаби.

Класицизм остаточно канонізував античну міфологію як універсальну систему художніх образів та мотивів. Типовим для класицизму є звертання до міфологічних героїв при описанні вчинків та діяльності історичних осіб. Особливо характерним таке звернення є для „високих” жанрів класицистичної літератури (Ж. Расін „Андромаха”, „Іфігенія в Авліді”, „Федра”, П. Де Корнель „Медея”, „Едіп”)⁹.

Для епохи Просвітництва характерне використання міфологічного матеріалу у політичних цілях. Зацікавлення прогресивною буржуазією та „неогуманістичні” аспірації Гете та Шиллера епохою зростання антич-

ного суспільства можна трактувати суспільно-політичними потребами тогодення.

Просвітники інтерпретують міф як суб'єктивні, позбавлені історичного обґрунтування продукти людської фантазії. Вони підкреслюють, що міфи – це продукт відтворення людської свідомості у відповідь на нерозуміння світопізнання та у наслідок здатності людини фантазувати.

На противагу просвітництва друга половина XVIII століття характеризується новою хвилею реміфологізації культури. Романтики надають перевагу емоційно-чуттєвому світобаченню. Афективно-чуттєве світосприйняття реалізується не наукою а мистецтвом.

Романтики не тільки активно використовують міфологічний матеріал, але вдаються до власної міфотворчості. Наприклад Й. Гельдерін в число олімпійських богів включає Геліоса, Апполона, Діоніса, Землю. Під керівництвом верховного бога Ефіра в поемі „Єдиний” братом Геракла і Діоніса, а також сином Зевса виступає Христос. Романтизм дуже широко проявляється у вільній, часом іронічній грі з міфічними образами, в поєднанні елементів різних міфологій, в творенні своєї міфоподібної реальності („Крихітка Цахес” Е.Т.А Гофмана, „Пентесілея” Г. Кляйста)².

Не зважаючи на відмову від ірраціональності та деміфологізації літератури на користь раціональної організації суспільства, реалістична культура XIX століття все ж таки продовжує започатковану романтизмом тенденцію міфологізування літературного процесу. Тут, гра фантазії подібна до архетипного архаїчного моделювання людського існування, відкриваючи його глибинний зміст. Започаткував цей прийом Гофман, а продовження знайшлося у фантастичних прийомах М. Гоголя („Ніс”) та у натуралістичній символіці Е. Золя („Нана”).

Реалізм XIX століття має тенденцію до деміфологізації культури, хоча в кінці століття проявляються прагнення повернути „цілісне” архаїчне світовідчуття, яке реалізоване в міфі. Так, криза позитивізму призводить до появи неоміфологізму, тобто концепції, яка розглядає міфологізм (співвіднесеність з міфом) як найбільш характерну форму художнього мислення мистецтва XX століття. Відповідно до цієї концепції, все XX століття постає як складна система, яка майстерно поєднуються і віддзеркалюється в культурно-естетичних міфах. Неоміфологізм – це специфічна для XX століття форма художнього мислення, що передбачає особливе ставлення до міфологічних сюжетів, образів і символів,

які не стільки відтворюються, скільки програються або перетворюються, тим самим народжуючи нові міфи, співвідносні з сучасністю. Таким чином, неоміфологічне мистецтво XX століття як би постійно посилається на найдавніші зразки, порівнює себе з обраною культурною традицією.

Активні процеси реміфологізації характеризуються складністю рівнів засвоєння фольклорно-міфологічних традицій, явною направленістю на дослідження протиріч духовного світу особистості. В новому культурно-історичному контексті загальновідомі міфи та легенди піддаються прямому осучасненню, часто отримують національно-психологічні характеристики³.

Цілком очевидно, що постійні „реанімації” давнього матеріалу створювали псевдоідеалізований образ античності, які представники різних течій доповнювали та змінювали в залежності від потреб тогодення. Крім того, очевиднішим є той факт, що античність відіграла настільки важливу роль в історії європейської культури завдяки своїй спадщині, в якій міститься неймовірне ідеологічне багатство людства.

Іншими словами, міфологічні та легендарні структури є каталізатором та концентратом суспільної пам'яті, що дозволяє через сполучення змістових різночасових рядів включати конкретні процеси в контекст світових духовних пошуків та традицій та досліджувати аксіологічні детермінанти створених художніх моделей⁴.

Перспективи подальшого дослідження. Аналіз та порівняння легендарно-міфологічного матеріалу різних генетичних груп та дослідження їхнього першоджерела.

ЛІТЕРАТУРА

¹ Нямцу А. Славянские литературы в общекультурном универсуме: учеб. пособие / А. Нямцу. – Черновцы: Черновицкий нац. ун-т., 2012. – 520 с.

² Аникст А. Теория драмы от Гегеля до Маркса / А. Аникст. – М.: Наука, 1983. – 288 с.

³ Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.

⁴ Тронский И.М. История античной литературы: Учеб. для ун-тов и пед. ин-тов. – 5 е изд., испр. / И.М. Тронский – М.: Высш. Шк., 1988. – 464 с.

⁵ Нямцу А.Є., Добринчук О.О. Троянська міфологія у літературному контексті: монографія / А.Є. Нямцу, О.О. Добринчук. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. – 216 с.

Бронских С.В. МИРОВЫЕ ДУХОВНЫЕ ПОИСКИ ОТ АНТИЧНОСТИ ДО ЭПОХИ РОМАНТИЗМА.

В статье проанализированы обращения современной литературы к легендарно-мифологическому материалу, что считается попыткой формальной реконструкции прошлого. Попытка по-новому, современно его пережить, то есть осмыслить это прошлое в качественно ином духовном контексте, найти и вычленить глубокие связи и взаимообусловленность удаленных друг от друга эпох, смоделировать разность этических потенциалов, сложившейся противоречивой динамикой общественного прогресса на современном материале раскрывает объект данной работы.

Ключевые слова: современная литература, легендарно-мифологический материал, реконструкция прошлого, общественный прогресс.

Brons'kykh S.V. LE BUT DE L'ARTICLE DONNÉ EST LA RECHERCHE DE LA LITTÉRATURE MODERNE DU MATÉRIEL LEGENDAIRE ET MYTHOLOGIQUE.

On pense que c'est une tentative de reconstruire le passé. L'objet de l'article est de trouver de nouvelles possibilités de reconstruire le passé, de comprendre dans un nouveau contexte spirituel, de trouver de nouvelles liaisons entre différents siècles et de modeler les progrès sociaux et le potentiel de l'humanité.

Mots-clés: la littérature moderne, le matériel légendaire et mythologique, la reconstruction du passé, le progrès social.